

УДК 37 (091) (477) (092)

DOI: 10.35619/iiu.v1i19.621

Дичківська Ілона

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри дошкільної педагогіки
і психології та спеціальної освіти
імені проф. Т. І. Поніманської

Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

ORCID:0000-0002-9353-5666

e-mail:ilonardgu@gmail.com

ГУМАНІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ ІДЕЇ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено аналіз гуманістичних традицій та інноваційних ідей відомої вітчизняної авторської школи Василя Олександровича Сухомлинського у контексті сучасних викликів системі освіти України. Видатний педагог-новатор не лише обґрунтував теоретичні основи своєї системи, а й вибудував власну концепцію і втілює її у практичній діяльності, з'ясував суб'єкти (учитель, учень, родина), мету (формування всебічно розвиненої особистості), складники (напрями виховання), що ґрунтувалися на гуманістичних основах (принципи окультурення потреб дитини; формування культури бажань, почуттів; винайдення для дитини атмосфери «радість буття»; формування почуття власної цінності; створення ситуації успіху; перевага позитивних ідеалів, стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; співпраця школи, сім'ї, громадськості тощо).

Актуалізовано провідні принципи та ідеї авторської школи Василя Олександровича Сухомлинського, а саме: гуманізм, ставлення до людини як до особливої особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, формування ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання нового, розроблення «інтелектуального фону школи» тощо.

Акцентовано, що В. Сухомлинський – один із найбільш творчих представників інноваційної педагогіки і талановитих майстрів моделювання її технологічних засобів.

Здійснивши ретроспективний аналіз праць В. Сухомлинського, доведено, що теоретичні узагальнення видатного педагога-гуманіста містять положення, які тісно переплітаються з принципами Нової української школи: презумпція талановитості дитини, цінність дитинства, радість пізнання, розвиток особистості, здоров'я, безпеки.

Авторська школа В. Сухомлинського являє собою феномен закладу освіти середини ХХ ст. інноваційного спрямування, в основу діяльності якого покладено організаційно-управлінські та науково-методичні знахідки відомого українського педагога-гуманіста. Вона повністю спирається на особистість як

носія найвищих ідеалів людяності, добра та справедливості. У цьому закладі освіти були створені всі належні умови для організації й здійснення комфортного та ефективного освітнього процесу і для учнів, і для вчителів, і для батьків.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, авторська школа, гуманістичні традиції, інноваційні ідеї, система освіти України, сучасні виклики.

Постановка проблеми. В умовах незалежності держави, неупередженого вивчення надбань вітчизняної педагогіки і зарубіжного досвіду, коли реформується й модернізується освітній простір України, педагогічна наука і практика опановують цінності демократичного суспільства, триває процес гуманізації системи освіти, виникає необхідність вивчення і переосмислення інноваційних педагогічних ідей та унікального досвіду В. Сухомлинського в контексті сучасних викликів. У авторській школі, створеній Сухомлинським, інтегровано проявилися гуманістичні традиції та інноваційні ідеї. Не випадковим є надзвичайно зростаючий інтерес до педагогічної спадщини В. Сухомлинського в останні роки, про що свідчить величезна кількість теоретико-педагогічних і художньо-публіцистичних праць, щорічні всеукраїнські науково-практичні конференції, присвячені педагогічній спадщині видатного українського педагога.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вивченню інноваційного аспекту педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження багатьох учених. У них переважно акцентується на новаторському характері і широкому діапазоні складників авторської школи. Особливий інтерес являють наукові роботи О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої, в яких проаналізовано концептуальні засади авторської школи В. Сухомлинського.

Окремі аспекти змістового тлумачення поняття «авторська школа» висвітлено у наукових розвідках Н. Побірченко, М. Проц, О. Чабан, Ю. Юрчонок; феномен педагогічного новаторства активно досліджує Н. Дічек.

Метою статті є висвітлення гуманістичних традицій та інноваційних ідей авторської школи В. Сухомлинського у контексті сучасних викликів системи освіти України, що дасть можливість актуалізувати цінний досвід педагога-новатора і застосувати його у формуванні сучасної освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці, які системно і фундаментально досліджують педагогічну спадщину «великого українця» (А. Богуш, О. Захаренко, І. Зязюн, Н. Омеляненко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.), єдині у визнанні, що «його творчість – поза вимірами часу..., а на будь-яке актуальне питання сьогоденної науки і практики знаходимо відповідь у науково-педагогічній спадщині вченого, в цьому невичерпному джерелі інноваційної думки, невмирущої і багатозначущої скарбниці педагогічного досвіду, знань, мудрості, натхнення» (Богуш, 2018, с. 12–13).

Якщо «накласти» характеристики авторських (інноваційних) систем на педагогічну концепцію В. Сухомлинського, то стає очевидним, що вони «стикуються» за усіма основними параметрами: дитина – мета, а не засіб; демократизація взаємовідносин педагогів і дітей, переведення їх на

особистісний рівень; мета педагогічного процесу – всебічний розвиток особистості.

Мета виховання трактується Сухомлинським із сучасних позицій розуміння виховання як суб'єкт-суб'єктної взаємодії: виховання має бути спрямоване на найвищу мету – людину, яка здатна відчувати у собі людину. «Мета виховання, – стверджує педагог-гуманіст, – полягає в тому, щоб морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемогла зло» (Сухомлинський, 1976 с. 157).

Розгляд педагогіки В. Сухомлинського в контексті теорії інноваційності приводить до висновку, що за своєю суттю і характером вона належить до інновацій високого рівня релевантності і, таким чином, має перспективу педагогічної довговічності: у ній присутні ідеї та принципи, які, вдосконалюючись і модернізуючись у нових історичних умовах, дозволяють ефективно вирішувати докорінні і вічні педагогічні проблеми, тобто в ній присутні механізми самозбереження і саморозвитку. Цими обставинами також пояснюється феномен концепції новатора – все більше зростаюча затребуваність її ідей і принципів.

Вітчизняними і зарубіжними вченими (М. Антонєць, В. Василенко, Г. Настасьєв, Д. Пашенко, О. Петренко, О. Сухомлинська, Ван Ігао, В. Іфферт, А. Кокеріль, Х. Франгос, Б. Шуджі та ін.) вже багато зроблено з дослідження, висвітлення і творчого використання науково-теоретичної спадщини і цінного практичного досвіду В. Сухомлинського.

Предметно, зокрема, вивчені окремі аспекти виховної системи Сухомлинського, його управлінсько-педагогічної і громадсько-просвітительської діяльності, захищена велика кількість кандидатських дисертацій.

Проте ідеї та погляди В. Сухомлинського на процеси виховання і навчання синтезуються в оригінальну за змістом і за практичною реалізацією авторську педагогічну систему, з якої неможливо виключити будь-який елемент (філософські засади, психолого-педагогічна сутність, цілі, зміст, методи, форми тощо).

Незважаючи на те, що у В. Сухомлинського немає спеціальних філософських праць (філософські погляди головним чином викладені у таких роботах, як «Серце віддаю дітям», «Народження колективу», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» та ін.), безперечно ним була створена філософсько-педагогічна концепція, яка заснована на ідеалах гуманізму і загальнолюдських цінностей.

В. Сухомлинський відмовився від протиприродної соціоцентричної стратегії і відповідної до неї маніпулятивної тактики виховання. Випередивши свій час, видатний педагог прийшов до переконання, що в школі, в якій виховується зростаюча особистість, центром виховної системи повинна бути дитина. Він писав: «Дійсна гуманність педагогіки полягає у тому, щоб зберегти радість, щастя, на які має право дитина» (Сухомлинський, 1976 а, с. 81). Головну мету школи він визначив так: «Я вважаю, що школа лише тоді є школою, коли головний предмет у ній – людинознавство, коли пізнання світу починається з пізнання людської душі» (Сухомлинський, 1976 а, с. 14).

На думку павлиського мислителя, педагог не зможе реалізувати свої гуманістичні цілі, якщо не буде добре знати дитину, розуміти логіку дитячих бажань, прагнень, їх взаємозв'язок зі справжніми потребами. Від цього залежить правильне моделювання вихователем своїх дій, бачення виховання у майбутньому. Адже, зазначав В. Сухомлинський, виховання не може бути заснованим на вимогах сьогодення, однією з основних педагогічних закономірностей повинна бути орієнтація виховання у дитинстві на отроцтво, юність і зрілість» (Сухомлинський, 1976 б, с. 124).

Світоглядна позиція В. Сухомлинського ґрунтується на антрополого-гуманістичних поглядах і спрямована на сприяння становленню й розвитку в дитині Людини за допомогою розкриття її неповторних особистих якостей. Вибудовуючи свої погляди, В. Сухомлинський спирається на сукупність знань про людину, поєднуючи природне (вроджене) і соціальне (набуте), тілесне й духовне, загальнолюдське й індивідуальне. Відчуваючи позитивний виховний вплив, дитина схильна активно розвивати природні задатки і здібності.

Аналіз авторської школи В. Сухомлинського, її теоретичних засад, викладених у його творах, дозволяють виокремити такі необхідні умови для ефективного розвитку здібностей дитини, як: упевненість дитини в тому, що їй властиві задатки і здібності; створення можливостей для їх розвитку; знання педагогів про ефективні шляхи їх розвитку.

Дитина не повинна боятися помилок, а навпаки, бути безстрашною, сміливою, прямолінійною, а значить, бути людиною стійких переконань, мати власну позицію. Щоб знання стали переконаннями, вони повинні оточувати дитину у взаєминах з оточуючими вихованцями, вчителями, батьками. Авторські ідеї В. Сухомлинського щодо виховання, навчання та управління реалізовано ним та колективом однодумців у практику роботи Павлиської школи. Протягом 1948–1970 рр. вона стала авторською школою Василя Олександровича Сухомлинського, у роботі якої знайшли своє підтвердження його теоретичні погляди на проблеми навчання, виховання й управління.

Здійснивши ретроспективний аналіз праць В. Сухомлинського, доходимо висновку, що теоретичні узагальнення видатного педагога-гуманіста містять положення, які тісно переплітаються з принципами Нової української школи: презумпція талановитості дитини, цінність дитинства, радість пізнання, розвиток особистості, здоров'я, безпеки.

Ключовим моментом у працях видатного педагога є інноваційна для того часу особистісно зорієнтована спрямованість навчальної діяльності. Василь Олександрович звертав увагу на створення таких умов для школярів, які забезпечили б можливість максимального розкриття їх здібностей, виховання самодостатніх, творчих суб'єктів діяльності і пізнання, здатних до вільного спілкування, критичного осмислення реальності та зваженого і відповідального прийняття рішень. На думку В. Сухомлинського, саме в цьому й полягає гуманістична спрямованість освітнього процесу, центром і метою якого є неповторна особистість вихованця. «Кожна дитина – це особливий, неповторний світ. Виховати особистість, сформувати душу людини можна, тільки зрозумівши цей світ, пізнавши всі його схованки» (Сухомлинський, 1976 с, с. 256).

У педагогічному доробку В. Сухомлинського термін «інновація» не зустрічається, однак уся багаторічна діяльність педагога була наповнена ідеями інноваційного змісту та пошуком ефективних шляхів їхнього впровадження. У наукових джерелах дефініція «інновація» визначається як «вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності» (Дичківська, 2017, с. 36).

Однією з важливих умов формування творчої особистості учня В. Сухомлинський вважав творчу діяльність педагога, прагнення наповнити навчання і виховання новим культуротворчим, духовним змістом.

Підкреслюючи творчий характер педагогічної праці, видатний педагог-гуманіст наголошував: «... перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці – це найскладніша сфера дотикання науки до практики. Зроблене вченням відкриття, коли воно оживає в людських взаємовідносинах у живому пориві думок і емоцій, постає перед учителем як складне завдання, розв'язати яке можна багатьма способами... У виборі способу, втіленні теоретичних істин у живі людські думки й емоції саме і полягає творча праця вчителя» (Сухомлинський, 1985, с. 7).

В. Сухомлинський вважав, що творча діяльність учителя можлива за наявності в педагога розвинутої креативності, уміння творчо вирішувати питання, які виникають у педагогічній взаємодії з вихованцями, колегами, батьками дітей, здатності до самореалізації та самоактуалізації.

Визначаючи творчий стиль педагога як «творчу педагогіку повсякденної праці, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця немов зливаються з особистістю вчителя», В. Сухомлинський вважав, що «найпрекрасніша, найтонша методика дієва лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога, коли в загальне він вносить щось своє, глибоко продумане» (Сухомлинський, 1985, с. 9).

На наше переконання, проблема творчості і творчого розвитку педагога не просто такого, який пізнає, а такого, що перетворює педагогічну дійсність, здатного побачити незвичне у буденних явищах і фактах, розширити звичні рубежі людських знань, – одна з найяскравіших сторінок педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Безумовно, В. Сухомлинський – один із найбільш творчих представників інноваційної педагогіки і талановитих майстрів моделювання її технологічних засобів. Водночас, животворність його ідей полягає, на наш погляд, значним чином у тому, що вони були пов'язані з кращими світовими педагогічними традиціями.

Соціальна практика підтверджує, що тільки інновації, які мають тією чи іншою мірою корені в освітній системі, можуть розраховувати на сталий розвиток, і тільки у цьому випадку не порушується спадкоємність між старим і новим культурними пластами, а освіта, зберігаючи свої культурні корені, не втрачає власної логіки розвитку.

У процесі створення і становлення авторської педагогічної системи В. Сухомлинський ішов як шляхом власних емпіричних пошуків, так і шляхом

глибоко осмисленого опертя на прогресивні ідеї відомих вчених-педагогів, психологів, фізіологів.

Педагогічна система В. Сухомлинського має глибоке коріння в класичній педагогічній спадщині, кращим представникам якої була притаманна віра у могутню силу виховання, необхідність перетворення школи у «майстерню гуманізму». Василь Сухомлинський часто звертався до творчості Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталотці, Ф. А. Дістервега, Г. Сковороди, К. Ушинського, Т. Шевченка, І. Франка, Я. Корчака та ін. Проте він не просто повторював вже відомі педагогічні істини, а переосмислював їх, розвивав, підносячи на новий, вищий ступінь, творчо використовував відповідно до вимог суспільства, умов конкретного колективу, власних можливостей щодо технологій їх застосування.

Вважаємо, що поєднання інноваційності зі спадкоємністю значно підвищує релевантність авторської системи В. Сухомлинського як педагогічного феномену у світовому вимірі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, авторська школа Сухомлинського являє собою феномен закладу освіти середини ХХ ст. інноваційного спрямування, в основу діяльності якого покладено організаційно-управлінські та науково-методичні знахідки відомого українського педагога-гуманіста. Специфічною рисою цієї школи стала організація освітнього процесу на принципах гуманізму, унікальності дитини, створенні ситуації успіху, одухотворення знання та ін. Вона повністю спирається на особистість як носія найвищих ідеалів людяності, добра та справедливості. У цьому закладі освіти були створені всі належні умови для організації й здійснення комфортного та ефективного освітнього процесу і для учнів, і для вчителів, і для батьків.

Таким чином, у системі освіти України ХХ ст. була реалізована авторська школа Сухомлинського, ідеї якої значно випереджали потреби того часу. Нині у педагогічній науці вона сприймається як прообраз якісних трансформацій в освіті, що сприяє модернізації педагогічних традицій, створюючи тим самим підґрунтя для формування Нової української школи – школи майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Богущ, А. (2018). *Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. Монографія*. Вид. 2-ге, доопрацьоване, доп. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 392 с.

В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів. (2012): *монографія* / упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 504 с.

Дичківська, І. (2017). *Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: теорія і практика. Монографія*. Рівне: Видавець О. Зень, 372 с.

Проц, М. (2011). Авторська школа в Україні як педагогічний феномен: питання засадничих основ її організації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, Вип. 572. Педагогіка та психологія. СС. 145–152.

- Суходимський, В. (1976 а). *Павлівська середня школа. Вибрані твори в 5 т. Т. 4.* Київ: Рад. шк. СС. 7–390.
- Суходимський, В. (1976 б). *Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 томах. Том 3.* Київ: Рад. шк. СС. 7–279.
- Суходимський, В. (1976 с). *Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5-ти т.* Київ: Рад. шк., Т.2Б сс. 149–418.
- Суходимський, В. (1985). *Моя педагогічна система. Рад.школа. № 6, сс.7–10.*

REFERENCES

- Bohush, A. (2018). *Pedahohichni vymiry Vasyia Sukhomlynskoho v suchasnomu osvithnomu prostori* [Pedagogical Dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in the Modern Educational Space]. Monohrafiia. Vyd. 2-he, doopratsovane, dop. Kam'ianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia «Ruta», 392 s. [in Ukrainian].
- V. O. Sukhomlynskyi u rozdumakh suchasnykh ukrainskykh pedahohiv [V.O. Sukhomlynskyi in the Reflections of Modern Ukrainian Teachers] (2012): monohrafiia / uporiad.: O. V. Sukhomlynska, O. Ya. Savchenko. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 504 s. [in Ukrainian].
- Dychkivska, I. (2017). *Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti: teoriia i praktyka* [Preparation of Perspective Educators of Preschool Institutions for Innovative Pedagogical Activities: Theory and Practice]. Monohrafiia. Rivne: Vydavets O. Zen, 372 s. [in Ukrainian].
- Prots, M. (2011). *Avtorska shkola v Ukraini yak pedahohichniy fenomen: pytannia zasadnych osnov yii orhanizatsii* [The Author's School in Ukraine as a Pedagogical Phenomenon: the Question of the Fundamental Foundations of its Organization]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, Vyp. 572. Pedahohika ta psykholohiia. SS. 145–152. [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. (1976 а). *Pavlyska serednia shkola* [Pavlysh Secondary School]. *Vybrani tvory v 5 t. Т. 4.* Kyiv: Rad. shk. SS. 7–390. [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. (1976 б). *Sertse viddaiu ditiam* [I Give My Heart to Children]. *Vybrani tvory v 5 tomakh. Том 3.* Kyiv: Rad. shk. SS. 7–279. [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. (1976 с). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu* [How to Raise a Real Person]. *Vybrani tvory v 5-ty t.* Kyiv: Rad. shk. T.2. SS. 149–418. [in Ukrainian].
- Sukhomlynskyi, V. (1985). *Moia pedahohichna systema* [My Pedagogical System]. *Rad.shkola. No 6, ss.7–10.* [in Ukrainian].

HUMANISTIC TRADITIONS AND INNOVATIVE IDEAS OF V. SUKHOMLYNSKYI'S AUTHOR SCHOOL IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES TO THE UKRAINIAN EDUCATION SYSTEM

Ilonia Dynckivska

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Head at Professor T.I. Ponimanska Pedagogics
and Psychology (Preschool and Correctional) Department,
Rivne State University for the Humanities,
Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9353-5666

e-mail: ilonardgu@gmail.com

Abstract. The article provides the humanistic traditions and innovative ideas of the famous domestic author's school of Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynskyi in the context of modern challenges. The outstanding pedagogue-innovator not only substantiated the theoretical foundations of his system, but also built the concept and embodied it in practical activities, clarified the subjects (teacher, student, family), the goal (formation of a comprehensively developed personality), components (directions of education), which were based on humanistic foundations (principles of cultivating the child's needs; forming a culture of desires and feelings; creating an atmosphere of «joy of being» for the child; forming a sense of self-worth; creating a situation of success; the preference of positive ideals, incentives and reactions to the child's behavior over negative ones; cooperation school, family, public, etc.).

The leading principles and ideas of the author's school of Vasyl Sukhomlynskyi have been updated, namely: humanism, treating people as a special individual, conformity to nature, cultural conformity, reliance on the positive in the child, formation of a situation of success, spiritualization of knowledge, formation of the joy of learning new things, development of the «intellectual background of the school» etc.

It is emphasized that V. O. Sukhomlynskyi is one of the most creative representatives of innovative pedagogy and talented masters of modeling its technological means.

Having carried out a retrospective analysis of the works of V. O. Sukhomlynskyi, it has been proven that the theoretical generalizations of the outstanding humanist teacher contain provisions that are closely intertwined with the principles of the New Ukrainian School: the presumption of the child's talent, the value of childhood, the joy of knowledge, the development of personality, health, and safety.

Author's school V. O. Sukhomlynskyi is a phenomenon of an educational institution of the middle of the 20th century. innovative direction, the basis of which is the organizational-management and scientific-methodical findings of the famous Ukrainian pedagogue-humanist. It fully relies on the individual as the bearer of the highest ideals of humanity, goodness and justice. This educational institution has created all the necessary conditions for the organization and implementation of a comfortable and effective educational process for students, teachers, and parents.

Keywords: Vasyl Sukhomlynskyi, author's school, humanistic traditions, innovative ideas, Ukrainian education system, modern challenges.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024 р.